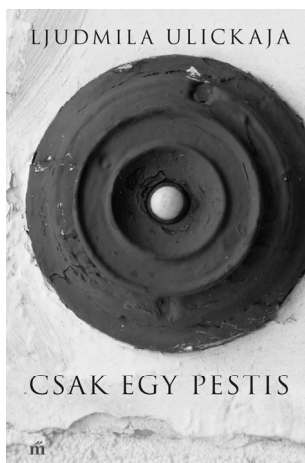

V. GILBERT EDIT

Csak egy félrecsúszott maszk

LJUDMILA ULICKAJA: CSAK EGY PESTIS

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2020
92 oldal, 2699 Ft

”

A múlt év végén jutott el hozzánk – 2020-ban immár a második magyarra átültetett könyveként Ulickajának – a *Csak egy pestis* című kötet, egyfajta izgalmas keretezéseként az életműnek. Az író nő mintha évek óta búcsúzna: a csodálatos *Já-kob lajtorjájával* összefogja-összefoglalja, mintegy szintetizálja életművét, az egy éve tavasszal kiadott *A lélek teste* novelláiban az elmúlással számol, most pedig a múltból hoz fel valamit.

Régi-új kisregénye tulajdonképpen irodalmi filmforgatókönyv. 1978-ban készítette egy pályázatra, nem nyert vele, majd 42 év után, a tavaly tavaszi karanténállapot kényszerű könyvespolc-rendeztetése közben kerül megint a kezébe. Ekkor már nyilvánosságra hozza, állítása szerint alig változtatva rajta. Rövid időn belül felkerül a világhálóra, májusban megjelenik az orosz könyvesboltokban, év végére pedig nálunk is – Morcsányi Géza fordításában.

Az, hogy felkapjuk rá a fejünket, nemcsak témája aktualitásának köszönhető. Szomorú és megdöbbentő mindazonáltal a hasonlóság jelenük eseményeihez mind a vakcinafejlesztés, mind a politikai, társadalmi környezet tekintetében. A mű illeszkedik a világjárványt megjósoló narratívába, de azt is példázza, milyen volt a korai Ulickaja még alkalmazott szövegek szerzőjeként. Frappáns, kompakt történetek egységbe foglalója már akkor is. A későbbiekben regényeire olyannyira jellemző elmélyült lélekábrázolás és széles mederben folyó összehangolt sorsanalízis helyett itt más készségei nyilvánulnak meg: jól látható képessége a poentírozásra, motivikus színezésre, plasztikus jellemzésre és ellenpontozásra, a titokzatosság atmoszférájának megteremtésére. Hol Ljosa, hol Alekszej, hol Aljosa – hol Szemjon, hol Szenya a narratív részekben egy szereplő, ami irodalmi anyagként történő olvasásra hív. Játszik a nevekkel, megnevezésekkel, így a borbélyéval: Koskin, Kotov, Kotyikov?, amit ugyan jelenetté formál, de például a Magasrangú Személyről nem derül ki egyértelműen, hogy ő ki, a narrációban kibontatlanul hagyja a

személyazonosságot. Ezeket a fogásokat atmoszférateremtő, előjátékos, adaptációra hívó jeleknek fogom fel: azt az érzelmi hatást szövegesíti a narrációban (Megható, hogy mi minden van az asztalon, 90; Már nem is érezzük magunkat kellemetlenül, ha ezeket a baljós kocsikat látjuk, 92), amit a film vizuális eszközeivel, párbeszédeiben, cselekményével kíván elérni. Ám közben pipál egy kéz a kísérszövegben, fekete autók rajzanak szét, forognak a kapcsolók, csörögnek a telefonok, egyre újabb papírlapok kerülnek a szigorú hivatali íróasztalokra, nőnek a dossziékupacok (48) – láttató erejűek e vérbeli filmes utasítások, amint a tárgyi környezet is: az iratokat rejtő nyírfadoboz, a vonat- és szállodabelső, meg ahogy a vonat a hóviharban Moszkva felé tart „meghitt közeporosz helyeken át”. Az utazás otthonosságát is megteremtí szamovárral, utaskísérővel, ébresztőnek való erős teával, valamint csizmalopással és egyéb ravaszkodással. (A „Fiatál”-nak hívott szereplő elkéri útítársnője moszkvai címét, hogy legyen hol megszállnia.) Tipizál és egyénít: az utastérben és azon túl leledző csodabogarak megkülönböztethetőek külsejük és tájszólásuk avagy saját nyelvhasználatuk alapján („rabolatorijum”-ot mond például a portás a magyarban a „лаблатор” elmés fordításaként), megjelenik a vicces borbélyklisé, a hiú sztárfodrász, aki megvágja a köhögő beteget – s a kor megannyi figurája.

A cselekmény félreértések keserű vígjátéka: mint egy jó krimiben, mindenkinek van félni- és titkolnivalója, így hát félreinformálja a detektíveket. A sztori néhány napnyi intenzív nyomozás történetét öleli fel azt követően, hogy egy vidéki kutatólaboratóriumban elszabadul a tüdőpestis-vírus, ami ellen éppen vakcinát fejlesztenek, s kísérleti stádiumban kell azt bemutatni a pártnak. A kutatót, Majert sürgősen, azonnali hatállyal felrendelik Moszkvába (ezért nem tudja óvatosan levenni maszkját, biztonsággal elzárni a vírust stb.), meg is fertőződik, s akaratlanul végigfertőzi útítársait a vonaton, a szállodában, az értekezleten. Az NKVD, a titkosrendőrség ezt követően hallatlan profizmussal állítja elő a kontaktszemélyeket, az ő felkutatásuk mozgatja a cselekményt. „Érdekes egy hely az a Moszkva szálló. Tűnnek el az emberek” (81) – mintha csak Woland mozgatná a szálakat. Másokért éjjel jönnek, hogy biztosan otthon találják, s nem árulják el, miért viszik el őket (hogy ki ne derüljön, milyen veszélyt szabadítanak éppen a világra, ld. a titkolózást Csernobil körül is), s hát miért is nem meglepő, hogy senki nincs meglepődve, mert valamiképpen – politikailag – érintettnek érzi magát. Vagy mert emigráltak a szülei vagy egy családtagját rendszerellenességért már letartóztatták, vagy mert neki volt egy óvatlan kijelentése, így spionnak, szabotőrnek gondolják; egyikük a hátsó kijáraton menekül, másvalaki búcsúlevelet ír és föbbe lövi magát. Szerelmi háromszög is kibontakozik: valakit a szeretője mellől visznek el, s kérdés, ki jogosult látogatni a fogvatartottat, ő vagy a felesége. „Az orvos az egyik legveszélyesebb közülük” (65) mint szuperterjesztő, „Tekintsék úgy, hogy hadiállapotban vagyunk” (37); mindez ma különösen kísértetiesen hangzik.

A tárgy nem idegen az orosz irodalomtól, történelemtől, tudománytörténettől. Szolzsenyicin *A pokol tornáca* című munkájában tudósokat fognak össze, hogy kikísérletezzenek hazafias célra egy tudományos eljárást, Bulgakov sokáig kiadatlan kisregényeiben, a *Kutyaszívben* és a *Végzetes tojásokban* orvosi beavatkozás és természettudományos kísérletezés kereszteződik a politikai akarattal, a gyorsítással, minek következtében nem szerves a változtatás, a beavatkozás a természet folyamataiba. Idejekorán, kiérleletlenül állítják a gyakorlatba a félkész kísérleti eredményeket, a siettetéssel katasztrófát szabadítva a világra. Ullickájánál az egyik utas a vonaton akadémiára viszi bemutatni hidegtűró libáit, akik szegények nem élnek

túl a zimankót, viszont alakul a diskurzus az úton egy másik feltalálóval, aki szerint nem kel-
lene éjszakára marhaistállókat építeni, ha a marhákat is sikerülne fagyállónak kitenyészteni.

Nem egy sokáig kiadatlan remekművére bukkant Ulickaja egy szűk éve könyvespolcának,
kéziratainak porolásakor, ám kétségtelen, hogy érdekes színfoltja e szöveg mind az életmű-
nek, mind a kortársi horizontnak. Burleszkszerű és egyben tragikus karakterei nyaka körül
pontosan ábrázolt egzisztenciális határszituációban, mesterien összefűzött helyzetkomiku-
mok során át szorul a hurok, míg végül megkönnyebbülten sóhajtanak fel: Csak egy pestis. Ez
a regény egyik utolsó mondata az eredetiben, s jó, hogy ez lett a magyar kiadás címe. A letar-
tóztatás csak karantén, a titkosrendőrség jól teljesít, néhány (a valóságban állítólag három)
halálos áldozattal megússzák a járványt, ami a hatóságok összehangolt, gondos kontaktkuta-
tó munkájának köszönhetően megfékeződik. Nem kizárt azért, hogy a színes ruházatú és
egyéniségű, titokzatos türkmén nő, aki nem hivatalos helyeken száll meg a továbbiakban, s
már a szállodában is a padlón szeretett aludni, viszi vissza éppen – Ázsiába.

(Morcsányi Géza fordítása)

